

גליון מס' 69

ב"ה, ערב שבת קודש פרשת ואתחנן תשפ"א

כיקרוב

בלימוד החסידות ובדרכי החסידות

התורה

גליון
מיוחד

אבל כבוד בכל עולם התורה והחסידות
בעקבות הסתלקותו לשמי רום של
ה'חזר', הגאון החסיד רבי יואל כהן
זצ"ל • **רבם של המשפיעים:** המשפיעים
הגאונים רבי שניאור זלמן גופין, רבי
חיים שלום דייטש ורבי מענדל וועכטר
מביעים בפני 'כי קרוב' את אותיותיהם
הראשונות לנוכח החלל שנפער •
ענק האשכולות: הגה"ח הרב אליהו
קירשנבאום, שנבחר על ידו לעריכת
ספריו, בשיחת עומק מטלטלת על
מהותו • **וגם:** טעימה מרוממת מתוך
התוועדות אחת שמשקפת את שיגור
ושיחו • **וי אבדה נפש**

התשובה של ר' יואל

מאת הגה"ח הרב שניאור זלמן גופין שליט"א

שני מאפיינים בולטים באישיותו ובדמותו של הגה"ח ר' יואל כהן. הראשון, המיוחד והיסודי יותר הוא עובדת היותו החוזר של הרבי. בזכותו יש לנו כל כך הרבה מאמרים, שיחות והתוועדויות של הרבי. חלק גדול מקיומם ושימורם היום זה בזכותו של ר' יואל. רבים אמנם סייעו לו בכך במרוצת השנים אבל תמיד הוא היה העיקר וראש החוזרים. זו הזכות הגדולה ביותר. כשבאנו לשנת ה'קבוצה' בחצרות קדשנו, ההתוועדות הראשונה של הרבי בה זכינו להשתתף היתה פרשת כי תבוא תשכ"ה. במהלכה התייחס הרבי למעלת עניין ה'חזרה' שהקב"ה זיכה את החוזרים בזיכרון טוב וקליטה טובה והם יכולים לפרסם את הדברים גם לאחרים. הרבי דיבר בעיקר אודות ר' יואל. בעקבות השיחה הזאת, מפעל החזרה והתייעוד התחזק. ובזכות זה יש לנו היום את כל התורות האלה מודפסות.

כשהרבי אמר מאמרים ושיחות אמנם הוא דיבר לכל העולם, אבל בתורה יש תמיד לימוד רב ותלמיד. לכל רב יש תלמיד מובהק שאליו הוא מכוון בעיקר. ר' יואל היה אותו תלמיד מובהק שאליו הרבי כיוון את הדברים.

זכה ר' יואל גם לערוך את המאמרים המוגהים של הרבי בעריכה וסדר חדש כרצון הרבי שהדברים יודפסו בסגנון של כתיבה ולא בסגנון הדיבור שנאמרו.

הקו השני הוא ההבנה של תורת החסידות. ר' יואל הביא הבנה חדשה ובהירות שלא היתה לפני כן. כל המשפיעים ולומדי החסידות מתבססים לאור ביאוריו הבהירים ויסודות ההבנה שר' יואל לימד.

אני זוכר את הפעם הראשונה בה ר' יואל הסביר לי סוגיה בחסידות. היינו שנינו בחדר של מנהל הישיבה, הרה"ח ר' דוד רסקין ב-770. הייתי תלמיד צעיר שזה עתה הגיע מכפר חב"ד ועד היום אני זוכר את ההסבר של ר' יואל. בתקופה שלפני נסיעתנו אל הרבי, למדנו בשיבה בכפר חב"ד את 'המשך' תרצ"ה בסוגיה שבה מוסבר שגם הבלי גבול מוגבל במידה מסוימת והוא לא האין סוף האמיתי.

על פניו נראה פשוט להסביר שהבלי גבול מוגבל בהיותו מוגדר כבלי גבול ולא גבול. כשם שהגבול מוגבל בזה שהוא לא בלי גבול, כך הבלי גבול מוגבל בזה שהוא לא גבול. ר' יואל הסביר לי בטוב טעם שזו טעות. כי הבלי גבול מכיל בתוכו גם גבול כחלק מיכולתו הבלתי גבולית. אלא הכוונה בזה שהוא מוגבל הוא עצם זה שיש לו תואר מסוים. זה גופא ההגבלה שלו. האין סוף האמיתי הוא למעלה מכל תואר.

היה זה הביאור הראשון שזכיתי ללמוד ישירות מפי ר' יואל.

אחד הדברים הכי מאירים אצלי עד היום הזה מהימים ההם, הם ימי הסליחות של שלח תשכ"ה. שעת הסליחות הייתה בשבע בבוקר, ואחר כך, בשעה שבע וחצי התחיל סדר חסידות. ר' יואל לימד אותנו אז את 'המשך תרס"ו'. הוא לימד את ה'המשך' המכונן הזה בהתלהבות עצומה. זו היתה הבנה חדשה ועומק חדש בלימוד החסידות. כך נכנסנו לאווירת ד' אמות של הרבי.

עוד לפני תוכן הביאורים שלימד אותנו, עומדת לנגד עיניי עצם התמונה והציור הזה. זכור לא אשכח זאת לעד.

המשפיע של המשפיעים

במקביל להיותו ה'חוזר' שעמד בראש צוות העריכה של תורת רבנו והעלאתה על הכתב לדורות, הגה"ח רבי יואל כהן זצ"ל היה המשפיע הראשי של ישיבת 'תומכי תמימים' המרכזית • בתפקיד רב אחריות והשפעה זה היה למעשה רבם של כל המשפיעים בישיבות חב"ד בכל מרחבי תבל • קווים לדמותו זאת משורטטים מפי שלושה מגדולי המשפיעים בדורנו, הגאונים החסידים, רבי שניאור זלמן גופין, רבי חיים שלום דייטש ורבי מענדל וועכטר • הדברים ששמעו מפיו שאותם לא ישכחו לעד

גילה לי את האור

מאת הגה"ח הרב מענדל וועכטער שליט"א

את ר' יואל הכרתי לראשונה אחרי שפגשתי חסיד חב"ד ושאלתי אותו מספר שאלות שהיו לי בספר התניא, אותו הכרתי קודם לכן ואף

מסרתי בו שיעורים בישיבה. הלה חיבר אותי עם ר' יואל, שהואיל לענות לי על שאלותי, ואז נוספו לי שאלות נוספות, עליהן גם השיב, עד שקבע עבורי לימוד קבוע.

בכלל, גם לפני כן, למדתי הרבה ספרי חסידות, אבל הרגשתי חוסר בכך שלא הצלחתי להביא את הנאמר באותם ספרים לכדי שיטה בנויה. בדרך כלל הסגנון של ספרי חסידות הוא בצורה של ווארטים. לעתים רבות מתקבצים כמה וכמה ווארטים על נושא אחד, אבל קשה לתפוס את חוט השדרה העובר במרכזו של כל הווארטים. הרגשתי חוסר כשלא הצלחתי לעמוד על הרעיון המרכזי שעומד מאחורי אוסף אמרות הקודש של מורי וצדיקי החסידות.

כאמור, למדתי גם ספרי חב"ד, תניא וגם לקוטי תורה ועוד, אבל היות ולמדתי לבד, לא הבנתי באמת את הנאמר שם. מאוחר יותר הבנתי שאי אפשר כלל ללמוד תניא ומאמרים ללא קבלה מחסידים שקיבלו בעצמם את צורת הלימוד האמיתית בספרים אלו.

כשהגעתי לר' יואל, נפתח בפניי צוהר חדש. לר' יואל היה כוח הסברה מיוחד ובעיקר אצלו הכל היה מסודר להפליא. הוא הצליח להוריד את התוכן של כל עניין באופן כל כך בהיר, ובצורה של 'סוגיא', כשכל הפרטים עומדים על רעיון מרכזי אחד שהוא 'הרוח החיה באופנים'.

זהו בעצם החידוש של ספר התניא על ספרי חסידות אחרים בני דורו. התניא הוא הראשון שמציג ומסביר את שיטת הבעל שם טוב כמשנה סדורה. עם קו אחד העובר בין כל פרקי הספר, ומקיף את כל יסודות החסידות במהלך אחד ארון. לצורת חשיבה זו נחשפתי בלימוד עם ר' יואל, וזה שאב אותי פנימה. ר' יואל הואיל להקדיש לי מזמנו היקר ללמוד איתי שיעורים קבועים. הוא הרווה את צימאוני בדליים וחביות, ובמשך תקופה ארוכה למד איתי בשעות הקטנות של 'ליל ישיב', לעיתים גם לילות 'שלמים', בספר התניא וב'דרך מצוותיך' להיצמח צדק' ועוד. הלימוד היה במחתרת, שכן באותו חוג שבו גדלתי וכיהנתי באותם ימים כראש ישיבה – הקשר עם חסיד חב"ד היה בגדר עוון פלילי, קל וחומר עם ר' יואל עצמו. החיים שלי השתנו בזכותו מן הקצה אל הקצה, וכמוכן גם העובדה שבזכותו זכיתי להתקרב לכ"ק אדמו"ר ז"ע. גם זאת פעל ר' יואל בצורה מושכלת, כאשר בתחילה לימד אותי את ביאורי הרבי לשער היחוד והאמונה (בעיקר בסוף פרק ד) בלי לומר 'דבר בשם אומרו', אבל בסופו של דבר חשף באוזני את האמת וזו הייתה שבירת הקרח הראשונה שלי.

עד עצם היום הזה הנני אסיר תודה לו על כך.

הגאון החסיד

מאת הגה"ח הרב חיים שלום דייטש שליט"א

התואר הגאון החסיד הולם במדויק את ר' יואל ע"ה.

אפרש שיחתי: ר' יואל היה גאון במלא מובן המילה, הן מבחינת זיכרון, בזה הוא התפרסם במסגרת תפקידו כ"חזור"; אבל עיקר גאונותו הייתה בהבנה בהירה ותפיסה חדה של הנושאים הכי קשים והכי מסובכים בתורת החסידות.

די לעיין קצת ב'ספר הערכים – חב"ד' שערך כדי לראות את הגאונות העצומה שלו, כיצד בכל נושא הוא נכנס לכל הפרטים ומעמיד כל פרט על מקומו, ולצורך כך מחלק 'מפורר' כל נושא לכמה

סעיפים, וכל סעיף לכמה סעיפים קטנים, וכל סעיף קטן לכמה אותיות וכו'. ולצד זה גם מסר שיעורים, בהם הצליח להסביר בצורה בהירה ופשוטה את הנושאים העמוקים ביותר.

בדרך כלל, לבעלי כשרונות יש הערכה עצמית גבוהה, לאו דוקא במובן של 'גאון' גסה אלא כזו שמפריעה להם 'לקבל' דעה ממישהו אחר, קל וחומר שקשה להודות על האמת ולהסכים לדעה הפוכה שאומר בר הפלוגתא שלהם.

אולם אצל ר' יואל ראו במוחש את ההפך הגמור: ככל שגאונותו הייתה באופן בלתי נתפס, כך גם ה'ביטול' שלו כלפי הרבי היה באופן בלתי נתפס. הוא דייק בכל מילה ובכל תג שיצא מפי הרבי. מי שהיה נוכח ב'חזרה' היה יכול לראות את זה: הסדר תמיד היה שאחרי ההתוועדות (מיד אחריה, או בשעה מאוחרת יותר) הייתה מתקיימת 'חזרה'. ר' יואל היה יושב וסביבו חסידים שהקשיבו גם הם למהלך ההתוועדות, ויחד היו משחזרים את דברי הרבי (בתקופות מאוחרות יותר היו כבר כמה 'חוזרים' לצידו). והרבה פעמים קרה שאחד מהנוכחים חזר על דברי הרבי, ור' יואל תיקן אותו אפילו במילה אחת, ומציין שאת המילה הזאת הרבי אמר בצורה אחרת, או שמילה זו אמר הרבי במשפט אחר ולא במשפט הנוכחי.

ובזווית נוספת היה אפשר לראות את מידת ה'התבטלות' שלו כלפי זקני החסידים, אותם היה מצטט בהדרת הכבוד, ומספר עליהם בערגה, הן בהתוועדויות חסידים, ובעיקר בסעודות השבת במחיצת תלמידיו, שם היה שופע פרפראות לחכמה, אותם היה מתבל בסיפורים על חסידים אותם זכה לראות ולשמע בימי עלומיו. כשלא אחת ולא שתיים עלה עליהם בגאונותו ועשרות מונים, אבל ההתבטלות שלו כלפיהם הייתה מוחלטת.

שילוב זה של 'גאונות' יחד עם 'התבטלות', בא אך ורק מצד הקדושה. במידת בני אדם, זה ממש 'תרחי' דסתר'. אבל אצל ר' יואל לא זו בלבד שהגאונות לא הפריעה להתבטלות, אלא אדרבה – היא באה כתוצאה מההתבטלות:

אחת הסוגיות בהן עסק בלהט היתה במאמרי ושיחות הרבי בנושא של 'עדות חוקים ומשפטים'. אחרי הסתלקותו של הרבי, הוא חיבר קונטרס שלם המקיף את כל הנושא במשנתו של הרבי. אחת הנקודות המרכזיות בסוגיה זו שר' יואל הרבה לחזור עליה היא שיסוד כל המצוות הוא – היותן 'רצון העליון' שלמעלה מטעם והבנה, היינו 'שבועם', כל המצוות, גם אלו המובנות בשכל האנושי כמו 'משפטים', גם הן בגדר 'חוקים', ואין זאת אלא שמצוות מסוימות ירדו גם להתלבש בשכל האנושי, ובאותן מצוות רצון ה' הוא שיקיימו אותן עם הבנה שכלית, ועם זאת – השכל אינו אלא 'משרת', להוריד את הרצון העליון גם לתחום שלו. ולכן, גם קיום המצוות שבגדר 'משפטים' צריך להיות מתוך ביטול לרצון העליון, אלא שבניגוד ל'חוקים' – כאן רצון העליון הוא שיקיימו אותם גם עם השכל ולא רק עם ביטול.

ר' יואל היה מסביר שהביטול כאן הוא יותר עמוק, שכן במצוות שבגדר 'חוקים' השכל אינו שותף לביטול לרצון העליון, ואדרבה, יתכן שהוא אף מנגד לכך ואין זאת אלא שהוא מבטל את עצמו ומניח את עצמו הצידה. אבל במצוות שהן בגדר 'משפטים', השכל עצמו גם כן מתבטל לרצון העליון, והוא שותף לביטול שבסוג של 'חוקים'.

הסוגיא הזו אפינה את ר' יואל בנושא המדובר: לא שלצד גאונותו הוא 'גם' הצטיין במידת הענווה – הנהגה כזו מצינו גם אצל תלמידי חכמים אחרים. אצלו זה עבד הפוך: היסוד אצלו היה 'ביטול' הרבי. והשכל על כל העומק שלו, לא היה אלא כלי שרת 'להוריד' את דברי הרבי 'גם' להבנת השכל.

האמת היא, שר' יואל היה תלמיד מובהק של הרבי, וכיהושע בן נון שלא מש מתוך האהל, הוא למד מהרבי את כל תורתו וחכמתו, ובעיקר – את מהלך המחשבה, מה שנקרא היום – 'השקפה'.

ואכן אצל הרבי ראו במוחש את החיבור של שני הניגודים האמורים: לצד הגאונות בבקאות ובהבנה, היה בטל לגמרי לחותנו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ בפרט, וגם בכלל – נהג בהנהגה פשוטה של ביטול מוחלט בכל אורחותיו.

איתא בספרים, שכאשר לומדים מאורחותיו של הנפטר, הרי זה גורם עילוי מיוחד לנשמה. כך כשנלמד ממנו את תכונת ההתבטלות הזו, ואת ההתקשרות העצומה לכ"ק אדמו"ר ז"ע, בוודאי שזה יגרום עילוי לנשמתו הזכה.

בשורת האמת

הגאון החסיד רבי יואל כהן זצ"ל,

שנתבקש לישיבה של
מעלה בליל שישי האחרון,
היה דמות רבת אנפין ואיש
אשכולות פשוטו כמשמעו
• גאון עצום, בעל יכולת
הבנה נדירה ביותר, בעל
מנגן נפלא, אשר שימש
כ'חוזר' ראשי של הרבי,
כעורך ראשי של 'ספר
הערכים – חב"ד' ומשפיע
ראשי של ישיבות תומכי
תמימים • בימי ה'שבעה'
ביקשנו לערוך שיחה
אודות דמותו הייחודית
של ר' יואל עם הגה"ח
ר' אליהו קירשנבאום,
משפיע בישיבת 'תומכי
תמימים' והאיש שלו
מסר ר' יואל את מלאכת
עריכת ספריו בעשורים
האחרונים • שיחה מאלפת
ומעמיקה עם תלמיד
מובהק על הדמות האגדית
בנימין ליפקין

פעם האחרונה בה פגש הגה"ח ר' אליהו קירשנבאום את מורו ורבו 'החזון', הייתה בשלהי חודש ניסן השנה. לחלוחית עולה בעיניו כשהוא משחזר פגישה זו.

"היה מפגש מאוד קשה מבחינה רגשית. מצבו הבריאותי כבר לא היה שפיר. הוא היה חלש מאוד, ואפילו הדיבור כבר לא בא בנקל. נפגשנו במשרדו, אותו חדר בו היה יושב, מעיין ומעמיק ומעלה על הכתב את הערכים העמוקים בחסידות במסגרת סדרת 'ספר הערכים - חב"ד', שבה ליכן, עיבד וזיקק במוחו הגאוני את מושגי תורת חסידות חב"ד העמוקה, וניסח את המושגים הדקים והמופשטים ביותר עלי כתב בצורה מסודרת.

"סיפרתי לו שהספר 'להבין ולהשכיל' חלק ב', בו מופיעים ארבעה ממאמרי הרבי מבוארים על פי שיעוריו, כבר מוכן להדפסה ועומד להופיע בקרוב. ר' יואל הפטיר ואמר: איני בקן הבריות כעת. יהיה לי קשה כעת לדבר על פרטים השייכים לביאורים שבספר.

ואז, כמו מדבר מתוך שרעפיו והרהורי ליבו, החל לדבר כדברים האלו: 'תאמר ותבאר לתלמידים שלך, שמציאות רוחנית היא דבר אמיתי לא פחות ממציאות גשמית. ואדרבה. זוהי המציאות האמיתית'.

ושוב המשיך ואמר: 'התלמידים צריכים לדעת שרועי ישראל לא ייפרדו מעל צאן מרעיתם. נשמה של צדיק, של רבי, זה 'מציאות אמיתית' ואין לזה הפסק. ולכן על התלמידים לדעת, שהרבי מקשיב ושומע אותם גם כעת, במצבנו עתה לאחר ג' תמוז, בדיוק כמו לפני כן. וכפי שהרבי אמר פעם בנוגע לנסיעה אל האוהל, שהרבי (כשכוונתו הייתה על אדמו"ר מהור"צ נ"ע), ימצא את הדרך לענות. אז בוודאי הוא שומע ועונה.

"הרי אני ראיתי, ומסתמא גם אתה ראית, שכאשר כותבים לרבי הרבי עונה, גם כעת. לפעמים רואים את זה יותר בגלוי, לפעמים זה לוקח משך זמן ארוך יותר, אבל זו המציאות. זו האמת'.

"ושוב הוסיף וביקש: 'תחפש הזדמנות לדבר על כך עם התלמידים'."

כאלו היו דבריו של ר' יואל באותה הזדמנות אחרונה שבה התראה עמו תלמידו המובהק. הגר"א קירשנבאום יקפיד מן הסתם עליו למקרא שורות אלו, אולם הלא דבר הוא שבמרוצת שני העשורים האחרונים, היהודי שעליו סמך ר' יואל בכתיבת שיעוריו וספריו, הוא מעתיק השמועה במלוא מובן הביטוי, הרב אליהו קירשנבאום.

היה זה אפוא טבעי שנרצה להיוועד עמו בימים הסמוכים לעלותו בסערה השמימה של מורו ורבו.

רוחניות היא מציאות אמיתית

"אנו נמצאים עדיין בימי ה'שבעה'", פותח הרב קירשנבאום בדבריו, "והמציאות מרה וכואבת. קשה לדבר ולהביע את המחשבות וההגות הצפים ועולים בימים האחרונים, ובפרט להביע דעות והגגים על דמותו של ר' יואל. אולם דווקא בעת זו, כאשר כלל אנ"ש, ובפרט תלמידיו הקרובים, כואבים מאוד את פטירתו, יש מקום להעלות נקודות בולטות ומיוחדות באישיותו היוצאת-דופן, בבחינת 'והחי יתן אל לבו'.

"ואכן, הדברים האמורים אודות מציאות רוחנית", מטעים רבי אליהו קירשנבאום, "כמדומני מגלמים את מהות חייו. את כל מהותו, וטמון בהם מסר חשוב ביותר עבורנו". וכדרכו של רבו, מבקש אף הוא להנגיש את הדברים ולהעניק להם המחשה והסברה.

"כמדומה, בדברים קצרים אלו מתבטאות שתי נקודות שהן תמצית חייו של ר' יואל: "ר' יואל מוכר וידוע כיהודי השקוע כל-כולו בעולם של חסידות. כל חייו סבבו סביב עיון מעמיק ובלתי פוסק בסוגיות העמוקות ביותר של חסידות חב"ד, העוסקות באחדות ה' המוחלטת ובביטול העולם כלפיו. הן בעבודתו בחזרת דא"ח שהשמיע הרבי, הן בכתיבת

ועריכת הדברים, הן בעריכת ספר הערכים והן בלימודו עם תלמידיו הרבים זה קרוב לשבעים שנה.

"בתקופות הטובות, כאשר ר' יואל היה מוסר שיעורים מעמיקים ב'המשכים' ובמאמרי הרבי העמוקים ביותר, הוא היה יכול לדבר על נושא אחד במשך כשעה וחצי ויותר, בלהט רב, בחיות, ובבהירות המיוחדת רק לו. עוד משל, עוד הסבר, עוד דימוי, בשטף ובעומק לפנים מעומק. היה נרגש בשעת מעשה כאילו הוא "מניח" כביכול את הקדוש ברוך הוא על השולחן. התחושה הייתה כאילו אלוקות זה משהו מוחשי.

"ואכן, נקודה מאוד מהותית בשיעוריו, ובעצם זו נקודה כללית ויסודית שהיא מבוא לכללות עניין השגת אלוקות על פי תורת חסידות חב"ד, הייתה הבנת והסברת ההבדל בין "מחויב המציאות" ל"אפשרי המציאות" (עצם המושגים נמצאים כבר בספרי חקירה, אבל על-פי חסידות יש במושגים אלו עומק לפנים מעומק. זכור לי שיעור אחד שבו ר' יואל הסביר כמה וכמה דרגות בעניין זה).

"אפשרי המציאות" היא מציאות אפשרית, אפשר שתהיה אך אפשר גם שלא תהיה. אין שום הכרח לקיומה. אם היא אכן נמצאת, הרי זה בגלל שהתרחש אירוע מסוים שגרם לה להתקיים. היא נבראה על ידי הבורא שחידש את קיומה.

"ובעצם זהו סוג המציאות של כל הנמצאים מלבד הקב"ה עצמו: הם אפשריים. רק בגלל שהבורא ברא אותם לכן הם נמצאים, אך בלעדי הכוח החיצוני שמקיים אותם - אין להם קיום עצמי משלהם.

"הוא היה מביא כעין דוגמה לכך: בחדר קיים שולחן, כיסא, והם נתפסים בעינינו כמציאות. אבל זוהי מציאות אמיתית? כלל וכלל לא. יש איזה הכרח שהם יהיו? ואם הם יעלו באש, או כל אפשרות אחרת שתעלים את מציאותם, הרי הם ייעלמו ולא יהיו. היעלמותם אינה סותרת או נוגדת לאיזה הכרח או יסוד המחייב את קיומם. "שונה מכך לחלוטין היא מציאות הבורא, מציאות האלוקות, שהיא "מחויבת המציאות".

עוקב אחר כל הגה מדיבורי הקודש וקולט את הנאמר בין השיטין. ר' יואל (שני מימין, בחזית התמונה) על משמרתו, במקומו הקבוע בהתוועדות הרבי

כך. די אם נציין כיצד הראש-ישיבה שלו, עוד בהיותו תלמיד בישיבת 'אחי-תמימים' בתל אביב, בה כיהן הרב דוד פוברסקי ע"ה משך זמן כראש ישיבה, העריכו והעריצו עד מאוד. כך גם החברותא שלו, ר' שלמה ברמן ע"ה, העריכו ביותר. מגיל צעיר הוא נודע כעילוי עצום, הרבה מעבר לבני גילו.

(מספרים, ושמעתי זאת ממקור מהימן ביותר, שבילדותו אירע שבעת חזרתו מה'חרד' לביתו יחד עם חברו ר' שלמה, פגש אותם מלומד מתמטיקאי שרצה להראות את כוחו במתמטיקה, ולהראות לילדים החוזרים מהתלמוד תורה את אי-בקיאותם בחכמת החשבון העמוקה.

הוא הציג לפניו חידה מתמטית מורכבת, והיה בטוח שאף אחד לא יוכל לפתור אותה. הוא נדהם להיווכח כיצד תוך כמה דקות יואל הצעיר הציג פתרון מדויק לחידה, וזאת

"וכפי שר' יואל היה אומר ללא הרף: ככל שמושגי החסידות 'יונחו' יותר במוחו של חסיד, נקודה זו תהיה מונחת טוב יותר אצלו; וככל שחסיד יתקשר יותר אל רעיו מהימנא, רועה האמונה שבדור, שאחד מתפקידיו הוא להחדיר את האמונה בדעת והכרה, האמת של חסידות תהיה 'מונחת' יותר בדעתו ובליבו".

עילוי מילדות

אם בעולם הרחב יש כינוי רווח: איש האשכולות - ר' יואל גילם באישיותו את המושג במובן עמוק ורחב שאין דוגמתו. בראש ובראשונה, היה זה ר' יואל ה'חזור', שאכן חזר על דבריו של הרבי בהתוועדויות הארוכות; על המאמרים העמוקים, המורכבים והמופשטים הקשים לתפיסה, ועל החידושים העצומים של הרבי בסוגיות הש"ס. מעבר לכך, ובאומנות של ממש הקובעת ברכה לעצמה, היה ר' יואל ה'כותב' של תורות הרבי לענפיהן. בעשר אצבעותיו יסד את שיטת הבאת דברי הרבי על הכתב, וכל ה'חוזרים' וה'מניחים' שבאו לעולם הם תלמידיו.

וכמו לא די בכל אלו היה ר' יואל המשפיע שניצב על האבניים של עתודות כל הדורות הבאים של רבבות אלפי חסידים, במשך עשורים רצופים. הוא לא רק מסר לפניו שיעורים עמוקים בתורת החסידות והתוועד עמם ביומי דפגרא. בהשקפתו הבהירה חינוך והדריך את התלמידים, שצמחו והיו למשפיעים, בדרכי החסידות על פי הנהגתו של הרבי וממנו ינקו וממנה משקים העדרים מהיום הראשון של עלות הרבי לכס ההנהגה עד עצם היום הזה.

הרב קירשנבאום מתייחס בקצרה לפרט זה: "אצל ר' יואל אכן התאספו יחד תכונות ומעלות רבות ומגוונות, כאשר כל אחת מהן לעצמה היא ייחודית ונדירה וממש בלתי מצויה. הוא היה גאון כפשוטו. ראש גאוני, עם יכולת הבנה וכוח ניתוח שאינם מצויים כלל במחזותינו. אין מה להאריך בזה כעת, הדברים ידועים וגם אין לנו מספיק כלים לעמוד על

קיומו של הכורא הוא אמיתי מחמת עצמו. זה סוג מציאות שהוא לא תלוי במאומה, אלא קיומו הוא מחמת עצמו. זה תוכן הכתוב 'ה' אלוקים אמת', הוא נכון וקיים מצד עצמו. ר' יואל היה ממחיש זאת מדוגמה (שאינה מכוונת לגמרי כמוכן), מקיומה של סברה שכלית: הסברה אינה נמצאת רק בפועל, בגלל שניתן לממש אותה או להשיגה, היא נמצאת בעצם, מחמת היותה אמיתית. לא בגלל אירוע שאירע. "ובעצם, 'הנחה' זו היא תמצית החסידות כולה - ש'יונח' וייתפס היטב במוחו של האדם, ש'מציאות' אינה המציאות הגשמית הנתפסת לעיני האדם ונדרמת בעיניו כחזקה ובלתי מעוררת, אלא מציאות האלוקות, השונה בכל עצם מהותה ממציאות הנבראים, היא היא המציאות האמיתית.

"ר' יואל היה יכול לשבת עם תלמידים צעירים ולהסביר להם שוב ושוב, עם עוד המחשה ועוד משל, עד שהתלמידים יבינו ויפנימו שמציאות רוחנית היא גם מציאות, ואדרבה - היא היא עיקר המציאות. זו נקודה אחת".

התקשרות נפשית

"נקודה נוספת שהייתה בולטת מאוד באישיותו של ר' יואל היא - ההתקשרות והביטול העצומים כלפי הרבי. זו הייתה תמצית חייו. הקשר הנפשי שלו אל הרבי, הרצינות התהומית שלו לכל מילה של הרבי, אין להם אך ורע.

"וכמדומני, ששני הדברים היו אצלו דבר אחד. האמת של חסידות שהאירה אצלו והייתה 'מונחת' אצלו, והקשר הנפשי עם הרבי הם היינו הך.

"זו לכאורה כוונתו שמציאות רוחנית היא לא פחות אמיתית ממציאות גשמית, ואדרבה, עוד יותר אמיתית ממנה; ומכוח זה צריך להיות 'מונח' אצל חסידים שרועי ישראל לא יפרדו מעל צאן מרעיתם, וגם לאחר ג' תמוז, על כל חסיד לעורר את הקשר האישי עם הרבי, על-ידי כתיבת פ"נ ובקשת ברכה על ציונו הק' של הרבי.

**"ר' יואל קיים בעצמו
ובכל חושיו הברוכים,
את 'לערב אל תנח ירך'
בהידור רב. למרות
שהיו לו כבר תלמידים
שבעצמם כבר היו להם
תלמידים ותלמידי
תלמידים, המשיך
להעמיד עוד תלמידים
באותו המרץ משל הייתה
זו השנה הראשונה שלו
בתפקידו"**

JEM/104489

העולה למעלה. וככל שלאדם יש לו יותר תכונה כזו בנפש, כמובן בצירוף כל אותן תכונות שכליות של זיכרון, חריפות, תפיסה חדה וכו' – כלי הקיבול שלו רחב ועמוק יותר ויכולת השגתו את המושג, את האמת שלו, חזקה הרבה יותר.

"וכמדומה, זו התכונה שהכי מאפיינת את ר' יואל".

גישה חדשה ומהפכנית

"זה לא סוד שהרבי, הנשיא השביעי של חסידות חב"ד, גילה והדגיש נקודות חדשות בחסידות, הן ב'השכלה' והן ב'עבודה'. כידוע, שבחב"ד מלבד זאת שכל רבי הוא 'ממלא מקום' של הרבי שקדם לו, במלוא המובן של

**"בשנים שאחרי ג' תמוז,
קירב הרבה יותר את
הבחורים, שיתף אותם
בלקחים שהגה, שלף
מאוצרותיו סיפורים
למכביר. החל ללמד
את מאמרי הרבי
בצורה שיטתית ובתוך
המאמרים הללו גילה את
העומקים הכי גדולים
של חסידות"**

העניין – ממלא את כל המקום שלו, הרי שאצל כל רבי ישנם ההדגשות והסגנון השייך לדורו. גם אצל הרבי המאמרים שונים בסגנונם ובהדגשים שלהם מהמאמרים שבדורות הקודמים.

"זה לא דברים שכל כך קל לתפוס ולהשיג בהשקפה שטחית. ר' יואל היה החלוץ, הראשון שהבחין ב'ק' שהרבי מנחה כלפי הדור שלנו, וזאת הן ב'השכלה', ברמת העיון וההבנה של דברי החסידות שאמר, והן ב'עבודה', בדרישות ובדרכים בעבודת ה' הנדרשות מאיתנו.

"ברגע שאדם מצליח להתנתק מצורת החשיבה האישית, המקובעת, הטבעית, הוא יכול להישאב ולהתרומם לתוך ה'קו' החדש, הסגנון החדש. ר' יואל 'שמע' את הרבי. הוא הקשיב היטב, האזין ושמע גם את 'בין-השורות', ייגע את מוחו להבין היטב את הדברים ולעבדם, ומוחו הפך להיות כחומר ביד היוצר.

"לא בכדי הוא היה תל-תלפיות להמוני תלמידים וחסידים שרצו לשמוע ממנו הבנה נכונה בתורת הרבי, או איך נראה בעיני שכלו כיצד הרבי רוצה שיהגו במצב כזה או אחר.

"הדור שלנו חב חוב עצום לר' יואל. הוא לא רק חזר והעלה על הכתב מה שהרבי אמר לאורך השנים, הוא הקנה לנו, הן על ידי עריכת הדברים כדבעי, כפי שהרבי רצה שיודפסו הדברים ולאחר הגהתו אותם, הן על

תמונה אופיינית ומבהילה: בתנועה הזו נותר ר' יואל שעות רבות ורצופות בהיותו שקוע בריכוז על כתיבת דברי חסידות

אתה יותר נכנס לעומק הדברים והם נקלטים ונחקקים אצלך".

"ביטול אמיתי", מטעים הרב קירשנבאום, "הוא לא סתם שאדם כופה את עצמו ועושה כרצון הקב"ה היפך רצונו האישי. זה ביטול בכוח המעשה בלבד. גם זה חשוב, אבל לא זה אמיתית הביטול עליו מדובר בחסידות. ביטול זו תנועה בנפש.

"לכן מבואר בחסידות, שאמיתית הביטול היא בחכמה. כמבואר בתניא, שספירת החכמה היא דווקא ה'כלי' להשראת אור אין סוף ברוך הוא בעולמות. כל עניינה של החכמה הוא 'ונחנו מה'. התבטלות טוטלית. אבסולוטית. 'כלי קיבול' שכל עניינו אך ורק לקבל את האור.

"וכך זה גם בנפש האדם, חכמה, ומוחין בכלל, הם תנועה של יציאה מהמציאות. וכמבואר בחסידות, שמוחין הם 'אין', ביטול, ומידות הן 'יש', 'יש מי שאוהב'.

"מידות בדרך כלל, קשורות עם גדרי המציאות של האדם. הרגשות שלו והמשיכות הטבעיות שלו.

"מה שאין כן במוחין האדם יוצא מעניינו, מטבעו, מהדברים השייכים אל אישיותו, והוא מתעסק בהבנת וקליטת העניין המושכל. וככל שהאדם מצליח לצאת יותר מהאישיות שלו, אפילו מצורת ההבנה והחשיבה האישית שלו, ואפילו מהטבע של צורת התפיסה שלו – הוא קולט נכון ועמוק יותר את העניין המושג. הוא מתקרב הרבה יותר אל מהותו, אל אמיתותו.

"מוחין זה לא עניין רק של כישרונות, של יכולת תפיסה מהירה, חריפות, זיכרון וכדומה. הרי יכול להיות אדם בעל תכונות אלה המשתמש בהן לצורך גניבה למשל, אם כן במהותו הוא לא אדם, שכלי, אלא הוא דומה יותר לבהמה העסוקה תמיד בעצמה; אלא שהוא מנצל לשם כך את כישרונותיו;

"בראש ובראשונה העניין של מוחין הוא התנועה בנפש של עזיבת האדם את עצמו ויכולת ריכוז בקליטת המושג הנעלה ומופלא ממנו. את האמת של הדברים. 'רוח האדם

כמובן מבלי כל ידע ולימוד מוקדם בתורת המתמטיקה!)

"הוא היה גם בעל מנגן נפלא. מלבד מאות הניגונים שזכר והכיר היטב עם הנוסח המדויק, הוא היה 'מבין' בנגינה. לפעמים, כטוב ליבו, היה 'שולף' ניגון חסידי עתיק מזיכרונו, ומסביר אותו. הוא היה מבאר את תוכנו הפנימי ואת מהלך הנפש אותו הוא מבטא.

"הוא גם היה 'מיוחס' גדול, בן נכד לחסידים מפורסמים, עובדי ה', המקורבים מאוד אל רבותינו נשיאנו, כ"ק אדמו"ר מהור"צ נ"ע ואדמו"ר הרש"ב נ"ע, וטבעם וחומתם, כמו גם חושיהם החסידיים והעדינים, היו חתומים וטבועים בו.

"הוא גם זכה לגדול בין זקני החסידים שעוד למדו בישיבת תומכי תמימים המקורית בליובאוויטש, אותם חסידים עובדי ה' שכל עולמם היה חסידות ומסירות נפש על הפצת יהדות.

"ועל כן, עוד לפני תפקידו הייחודי כ'חזון' ראשי, שעבר וערך את תורתו וחייו של המהפכניים של הרבי זי"ע והביא אותם עלי כתב, והדריך וחינך לאורם דורות של חסידים – הוא חסיד מופלא, עם אמונה ופשטות חסידית וטבעית יוצאות דופן ובלתי מצויות כלל בדור האחרון".

תנועת המוחין

בהתייחסו לתכונתו הראשונה הנזכרת של ר' יואל, מסביר הרב קירשנבאום:

"כמדומני היכולת הייחודית של ר' יואל לחזור על התועודותיו הארוכות והעמוקות של הרבי לא הייתה בשל זיכרון צילומי שהיה לו. הוא לא היה פנומן היכול לקלוט כל אור וכל הגה היוצאים מפה קודשו של הרבי במשך כמה שעות רצופות ולמסרם כצורתם לאחרים. כאשר ר' יואל היה שומע את הרבי, הוא היה מנותק לגמרי מעצמו ולגמרי מרוכז בדברים עצמם. ככל שאתה מתנתק מעצמך, כך

ידי שיעוריו והתוועדותיו הרבים, את 'קו החשיבה' כביכול שהרבי רצה להנחיל לנו בתורתו".

השיא של עבודת ה'

"לדוגמה: ר' יואל לימד והסביר בהרחבה ובעומק, שכל המושג של 'שליחות', שהוא דגש חדש ועיקרי בתורתו והנהגתו של הרבי זי"ע, אינו נובע מרדידות, ממצב של ירידת הדורות ורק מהצורך להציל את בני ישראל שבדור זה מרדת שחת, אלא להפך: בדבר זה ישנו עומק עצום בעבודת ה' על פי חסידות.

"ר' יואל היה אומר בהתוועדות, שהשליחות, הפעולה למען טובתו הרוחנית של הזולת, היא השיא של עבודת ה'. כל השבוע הבחור יושב ולומד נגלה וחסידות בשיבה, מתפלל באריכות ומתייגע בעבודת ה' האישית, ואז בא הרבי ואומר לו: אתה צריך לעצור לכמה שעות מההתעסקות שלך בעצמך, גם מההתעסקות ברוחניות שלך, ולצאת מעצמך. להתמסר עוד יותר לרצון העליון בכך שאתה מוותר מזמנך ומהתקדמותך הרוחנית, ויוצא להתעסק בטובתו של הזולת!

"זה נתן יחס אחר וחדש לכל העניין.

"ובעצם, נקודה זו – של היציאה מגדרי המציאות האישיות לגמרי ולהתמסרות אל רצון העליון – עוברת כחוט השני בריבוי מאמרים, שיחות והוראות של הרבי. זה קו-חשיבה שהרבי דרש מהחסידים בדור שלנו".

הסיפור שביקש הרבי שר' יואל לכתוב

"בהקשר זה, כדאי לחזור על סיפור שסיפר פעם ר' יואל, שהוא לכאורה מהווה סיפור סמלי המבטא נקודה כללית ועיקרית.

"בשנים הראשונות היה הסדר, שהרבי היה מקבל יהודים ל'יחידות' שלוש פעמים בשבוע, משעות הערב המוקדמות עד הבוקר.

"פעם אחת, לאחר ליל 'יחידות' ארוך, קרא הרב חודקוב ז"ל, המזכיר הראשי של הרבי, לר' יואל ואמר לו: הרבי ביקש ממני שאספר לך את הסיפור הבא ושתעלה אותו על הכתב.

"מתברר, שבאותו לילה נכנס יהודי ל'יחידות' אל חדרו הקדוש של הרבי, ונפשו בשאלתו: כל דבר שהוא עושה הוא מרגיש שהוא איננו זך וטהור; בכל דבר, גם אם טוב וקדוש, מעורבות בו 'פניות', היינו מחשבה צדדית של תועלת אישית שיוכל להפיק מכך.

"בעומדו לפני הרבי ב'יחידות' ביקש אפוא הלה עצה כיצד להיפטר מתכונה זו שרדפה אותו. הרבי השיב לו על כך במשל לאדם שהולך ברחוב בדרכו לקבל מיליון דולר ממישהו. לפתע יקדם את פניו על אם הדרך מטבע של 10 סנט. האם ייחשב הדבר בעיניו לדבר שמצריך עצירה בכלל? הרי מה ערך 10 סנט אל מול מיליון דולר?

"והנמשל: יהודי צריך להתבונן בגודל ערכה של כל פעולה של מצווה שהוא עושה, של כל דבר תורה שלומד, שעל ידם מתקשרים בהתקשרות אמיתית עם הקב"ה עצמו, נותן התורה ומצווה המצוות. ומה ערכה של איזו פניה קטנה ושטותית לגבי דבר נעלה זה? זה לא שווה בכלל התייחסות.

"מעניינת היא העובדה שהרבי ביקש

מתולדותיו

שמשו של הגאון רבי יואל כהן זצ"ל זרחה בט"ז שבט תר"צ במדינת רוסיה, שם היה רוב מגיין ובניין של עדת חסידי חב"ד. רבי יואל נולד לאביו החסיד הנודע רבי רפאל נחמן הכהן זצ"ל ולאמו הרבנית רבקה ע"ה. באותן שנים ניהלו חסידי ליובאוויטש מערכה לקיום היהדות ברוסיה הקומוניסטית, בהחזקת ישיבות, חדרים ומקוואות במסירות נפש. החסיד רבי רפאל נחמן היה מהנוטלים חלק בראש בעניינים אלה, ואף ישב על כך בבית האסורים ונשלח לגלות, עד שבחסד ה' שוחרר ושב לביתו, ואף זכה לצאת מעמק הבכא דרך נס לארצות הרווחה.

מעלותיו הנאצלות וכשרונותיו הברוכים ניכרו ברבי יואל זצ"ל מקטנותו. בטרם נסיעת משפחתו לארץ הקודש, הגיעו לקבל את ברכת הדרך מכ"ק מרן אדמו"ר הריי"צ מליובאוויטש זי"ע. חתנו, כ"ק אדמו"ר זי"ע, ליווה את בני המשפחה לרכבת, לבקשת חותנו. מסופר כי הרבי זי"ע התפעל כבר באותה הזדמנות מפקחותו של הילד.

לאחר עלותם ארצה התגוררו בני משפחת כהן ברמת-גן, ורבי יואל זצ"ל החל ללמוד בישיבת 'אחי תמימים' דליובאוויטש שהתקיימה אז בתל-אביב, בראשות הגאון רבי דוד פוברסקי זצ"ל, לימים ראש ישיבת פוניבז' והחסיד הגאון רבי חיים שאול ברוך זצ"ל, עליהם נתחבב מאוד. בישיבה למד גם הגאון רבי שלמה ברמן זצ"ל, מראשי ישיבת פוניבז', אשר במשך שנים ארוכות למד ב'חברותא' עם רבי יואל זצ"ל.

באותם הימים הסתופף בצלם של האריות שבחבורה שהתגוררו בתל אביב, וכל ימיו היה מציין שמועות וסיפורים, הנהגות והשקפת חיים שینگ מגדולי עולם אלו, כמו החסיד הנודע רבי שאול בער זיסלין זצ"ל (שהיה 'משפיע' של כל המשפיעים הגדולים בדור ההוא, כמו רבי שלמה חיים קסלמן זצ"ל, רבי חיים שאול ברוך זצ"ל ועוד), החסיד המעמיק רבי משה גורארי' ועוד. אבירי לב אלו שמו את עיניהם ולבם על הפרח הצעיר, ולא מנעו ממנו כל טוב, השקפת עולם, סיפורי חסידים, מסורות וביאורים העוברים מדור לדור.

רבי יואל השתוקק עד מאוד לנסוע לחלות את פני קודש הקודשים, כ"ק אדמו"ר הריי"צ מליובאוויטש זי"ע, שבאותן שנים התגורר ופעל מני-יורק. לאחר קשיים שונים שהתעוררו בנסיעה, הביע אדמו"ר הריי"צ הסכמתו בכתב כי התלמידים רבי יואל ורבי נתן גורארי' (בנו של רבי משה הנזכר) יסעו אל מעבר לים, ללמוד בישיבת תומכי תמימים שבחצר ליובאוויטש בניו יורק.

למעשה, עד אשר הסתדרו כל ההכנות לנסיעה, נקבע מועד ההפלגה באייה ליום ראשון בבוקר, י"א שבט תש"י. עם אור השחר התכוננו הם לצאת לדרכם, מבלי שידעו כי בבוקר שבת קודש, י" שבט עלתה השמימה נשמתו הטוהרה של כ"ק אדמו"ר הריי"צ. הבשורה המרה טרם הגיעה לארץ הקודש בשעת ההפלגה.

כשבוועים ארכה ההפלגה באייה, וכנהוג באותם ימים הגיעה האנייה תחילה אל האי אלס-איילנד. כשנשאלו רבי יואל ורעהו רבי נתן לשם איזו מטרה הגיעו לארה"ב, השיבו בטבעיות: 'באנו אל הרבי מליובאוויטש'. הפקיד האמריקני תמה תכף: אתם מתכוונים למי שנפטר לפני שבועיים? כשתירגמו את הדברים באוזניהם, ביטל רבי יואל את הדברים במחי-יד ואמר: 'שטויות! מה שגוי מבין, מה שגוי אומר'. רק בשלהי חודש שבט, כשהגיעו לבסוף לחצר הקודש, התגלתה להם האמת הנוראה. רבי יואל זצ"ל סיפר שהתעורר בקרבם ספק גדול כיצד לנהוג הלאה. ההתלבטות נכרכה בשאלה הלכתית: במידה ודעתם היא לחזור לארץ-הקודש, האם יהיה עליהם לנהוג בפסח יום-טוב שני של גלויות. רבי יואל נכנס להיכל קדשו של כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע, שטרם הואיל לקבל את ההנהגה, והציע את התלבטותו בנוגע ליום-טוב שני. הרבי זי"ע שאל במה הוא שונה מכל הבחורים מארץ-ישראל הנמצאים כאן, ורבי יואל אמר שהרי הגיע לכאן לפי הוראת הרבי הקודם, אך בפועל הייתה ההסתלקות.

תשובתו של הרבי זי"ע היתה מיידית וברורה לחלוטין. הרבי אמר: "מה השאלה? הרי שאלתם את הרבי, והרבי כתב לכם שתבואו. והיות שהרבי הורה לכם לבוא לכאן, אין ספק שעליכם להישאר כאן".

הרבי הוסיף: הרבי הרי בוודאי ידע מראש את כל מה שיהיה, ואף-על-פי-כן אמר שתבואו. והוא בוודאי לא התכוון שתבואו לכאן לשבועיים בלבד.

למן אותה עת הקדיש רבי יואל זצ"ל את מוחו וליבו למאמרו ושיחותיו של הרבי מתוך יגיעה עצומה.

לצד עבודתו הרבה כעורך המאמרים והשיחות וכ'חוזר' ראשי, כיהן כמשפיע ראשי של ישיבת 'תומכי תמימים' המרכזית אשר בחצר הקודש. שעות ארוכות בכל יום, במשך עשרות שנים, עסק הגאון רבי יואל זצ"ל בכתובת החיבור הנודע 'ספר הערכים – חב"ד' (עד כה יצאו לאור ט' כרכים), המכיל ערכים יסודיים בעניינים העומדים בכבשונה של ידיעת ה'. גם בתקופה האחרונה, כאשר כבר לא היה בקו הבריאות, המשיך בעבודתו זו ועמל על כתיבת עוד ועוד מערכות בחיבור זה.

נסתלק לבית עולמו ביום ו' מנחם-אב תשפ"א והוא בן צ"א שנה.

JEM//191829

זקנים עם נערים עושים אוזנם כאפרכסת לשמע ה'חזרה' מפי ר' יואל כתום ההתוועדות של הרבי

"לא אחת ולא שתיים דיבר הרבי דברים עמוקים. ור' יואל התהלך כסהרורי, כשכל ראשו תפוס עם זה, היה מתהלך כמה שעות אגה ואגה בניסיון להבין את הדברים לאשורם ולעומקם"

ר' יואל – אליבא דניתוחו המעמיק של הרב קירשנבאום – "האמין. הייתה לו ודאות גמורה וביטחון מלא בכל מילה של חסידות, ובכל הגה שיצא מפיו של הרבי. לא רק שידע שהכול דברי קודש וחלילה לא הרהר בדברים; הוא האמין שגם דברים עמוקים ונשגבים זה לא משהו 'תלוש' מאיתנו, אלא יש טעם בעניין. ואם ריק הוא – הרי זה "מכס". מחמת קוצר המשיג.

"וכאשר מאמינים, כאשר האדם מרגיש שהנושא שייך אליו, שיש בו טוב טעם ודעת, וישנה הנחה מוחלטת וודאית שהרבי מדבר אלינו, וכל עניין, בכל תיבה, בכל הוראה או הנהגה יש עומק לפנים מעומק – אזי גם מבינים, וההבנה היא באופן אחר לגמרי.

גוונים וסגנונות.

ר' יואל כמדומני היה סמל ודוגמה-חיה לכך. זה היה טבוע בתוכו. וזה היה מפתיע כל פעם מחדש לראות עד כמה הדרך הזו שסלל הרבי חדורה בו. ככה הוא הסתכל על הכול."

"כי במצוותיך האמנתי"

מכאן עולה הרב קירשנבאום לאוקטבה נוספת ומעפיל למסקנה כי אמונת אומן צרופה הייתה התשתית הלימודית של ר' יואל. "הפסוק בתהלים אומר כך: 'טוב טעם ודעת למדני כי במצוותיך האמנתי'. אחד הפירושים בפסוק זה הוא, בגלל ש"במצוותיך האמנתי", לכן האדם ימצא בהן "טוב טעם ודעת".

שהדברים יישארו רשומים לתועלת הציבור כולו, על ידי ר' יואל.

"סיפור זה מהווה בעיניי דוגמה וסמל לצורת חשיבה כללית שהרבי ביקש להנחיל: כאשר יהודי עסוק בעצמו, הוא מוטרד מה'פניות' ומחפש דרך להילחם בהן. הוא מנסה לשכנע את עצמו ש"פניות" זה דבר לא טוב, אבל אז ה"פניה" שוב צצה ועולה במחשבתו ומציגה את עצמה.

"אבל הרבי מדריך אותנו שיהודי לא צריך להיות 'מונח' בעצמו כלל. כאשר הוא יתרומם, יחשוב ויעסיק את שכלו ביוקר של תורת ה' וקיום מצוותיו, על ידי עיון והעמקה בגדולת ה' כמבואר בחסידות – הוא יתרומם למעלה מכל העניין.

"מצד אחד, זה יותר קל. לא צריך להתווכח יותר מדי עם היצר הרע, לרדן ולריב עמו אלא פשוט להתרומם מעליו. להיזכר שליהודי יש נפש אלוקית וביכולתו להיות קשור לאלוקה שלמעלה לגמרי מכל הדברים הקטנוניים; מצד שני זה יותר קשה: הדבר הכי קשה לבן-אדם זה להתנתק ממציותו...

"הנקודה הזו של ביטול עמוק יותר, ועוד יותר עמוק ועוד יותר התמסרות – חזרת שוב ושוב במאמרי החסידות שהשמיע הרבי, בשלל

JEM/125328

בריכוז גבוה, בהתבטלות עצומה. במקומו הקבוע

"ככל שאתה מאמין יותר בעומקו של הדבר, אתה מוסר את עצמך יותר אליו, ואז התאחדותך עם העניין היא בעומק הרבה יותר. "אירע לא אחת ולא שתיים שהרבי דיבר דברים עמוקים וחדשים כביכול, של'מבינים' היה נדמה שהם שונים מצורת ההבנה המקובלת והרווחת.

"באותן הזדמנויות, היה ניתן לראות את ר' יואל מתהלך כסהרורי, כשכל-כולו תפוס עם העניין. לפעמים היה ניתן לראותו מסתובב הלך וחזור שעות ארוכות תפוס בשרעפיו מנסה לעמוד על עומקם של דברים, ולפעמים הרבר אף ארך ימים רבים".

בהקשר זה, מצטט הרב קירשנבאום את אשר שמע בהזדמנות מסוימת מפי הגר"י וואלברג שליט"א, מראשי ישיבת 'תומכי תמימים' המרכזית בכפר חב"ד.

"בקשר עם עבודתו בכתיבת דברי התורה שהשמיע הרבי, ר' יואל היה שואל לעיתים אצל הרבי דברים שלא היו מובנים. יש הרבה מאוד 'צעטלאך' של שאלות שר' יואל שאל את הרבי, להבין פשט במאמר, פשט בשיחה, וגם ממענות הרבי לדברים.

"הרב וואלברג אומר, שהוא הבחין בכך שאצל ר' יואל היה תמיד ניכר הביטחון המלא שתתקבל תשובה שתבהיר את הדברים היטב".

והעמידו תלמידים הרבה

מכאן עובר הרב קירשנבאום להשפעתו של ר' יואל על הבחורים בתקופה שלאחר ג' תמוז: "ר' יואל קיים בעצמו ובכל חושי הברוכים, את הציווי 'לעבר אל תנח ידך', להעמיד עוד תלמידים ועוד תלמידים, בהידור רב. גם לאחר שהעמיד תלמידים שכבר נעשו רבנים, ראשי ישיבות ומשפיעים שבצעמם כבר היו להם תלמידים ותלמידי תלמידים, הוא המשיך באותו המרץ משל הייתה זו השנה הראשונה שלו בתפקידו.

"זה מפליא לחשוב כיצד ממרומי גילו עדיין יכול היה לשבת ולשמוע מה מפריע בהבנה לתלמיד צעיר, ולענות בסבלנות על שאלה שכנראה שמע וענה עליה כבר מאות פעמים בחייו; וכיצד היה חוזר ומלמד את אותו מאמר שוב ושוב, וכל פעם בחיות ובהתלהבות.

"גם אחרי ההסתלקות הנוראה בג' תמוז והמבוכה הגדולה שהשתררה באנ"ש, הוא היה עמוד האש שהשתית את כל הרוח של האמונה שעליה נשענו כולם.

"על יסוד הדברים הברורים שזכה הוא עצמו לשמוע מפי הרבי, לאחר הסתלקות הרבי הרי"צ נ"ע, המיוסדים על דברי אדמו"ר הזקן באיגרת הקודש הנודעת על דברי הזוהר, אודות "צדיקא דאפתר אשתכח בכולהו עלמין יתיר מבחיוה" – השתית והעמיד דור שלם של תלמידים צעירים הגדלים על ההכרה הברורה בכך שלא יעזוב הרועה צאן מרעייתו, תלמידים העוסקים בלימוד החסידות ושיחותיו של הרבי מתוך תענוג וחיות, ומסורים וצמודים לקיום הוראותיו ושלחותיו של הרבי ללא כחל ושרק עד כדי מסירות נפש.

"אדרבה, כמדומה שבשנים שאחרי ג' תמוז, הוא נפתח הרבה יותר כלפי הבחורים. הוא שיתף יותר, שלף מזיכרונותיו סיפורים רבים, עסק ביתר שאת בלימוד מאמרי הרבי בצורה

בהשלטת המוח על הלב, האדם יכול לפעול איזשהו שינוי בעצמו בהתאם לנתפס במוחו.

"אך יש לפעמים מצב של 'פנימיות המוח והלב'. במצב זה, מלבד זאת שהמוח משיג באופן עמוק לאין ערוך את אמיתת המושג (היות והוא יוצא ממציאותו הרבה יותר מכפי שזה באופן הרגיל), הרי גם הלב מחובר עם המוח והוא נגרר אחריו כבדרך ממיילא. בדרגה נעלית זו של מוחין ומידות, הלב והמוח הם דבר אחד.

"מובן מאליו, שבאופן זה הקשר של האדם לדבר הוא לא 'בש', אלא אדרבה ואדרבה: כל נפשו, עומק שכלו ועומק רגשותיו מחוברים ותפוסים באמת המושגת.

"במאמרים מובא על כך המשל הבא: אדם המרותק לציור נפלא וכל-כולו תפוס זמן ארוך ליופיו וייחודיותו של הציור – מי המתבונן בכך? המוח או הלב? התשובה היא, שאי-אפשר לחלק ביניהם. כל מהות האדם נשאבה לציור, המוח משיג את ההפלאה והלב דבוק כל-כולו בה".

עד שהאבן תתמוסס

"ולענייננו: אינני רוצה להגדיר הגדרות (ר') יואל מאוד לא אהב כאלה דברים...). אבל רציתי רק לומר את העיקרון הזה, שמוח רחב ועמוק אינו סותר כלל לרגשות. אדרבה, ככל שתנועת המוחין, היציאה מהמציאות העצמית וההתמסרות לקליטת האמת שלמעלה מהאדם חזקה יותר – הרגשות גם הם עמוקים יותר ואמיתיים יותר. זו לא התלהבות סתמית של האדם ממשו שקשור אליו, לדבר שבערכו ולתועלתו – דברים מוגבלים ונעדרים ערך אמיתי, אלא הלב כולו נגרר אחר האמת המושגת במוח.

הוא נדבק רגשית ב'ענייניות' השכלית.

"ר' יואל היה בעל רגש עצום. יכול היה לחזור בשעת לפנות בוקר, בעיצומה של התוועדות תוססת לאחר שאמר 'לחיים', על עניינים הכי עמוקים באחדות ה' המבוארים בתורת הרבי

שיטתית, שנה אחרי שנה, והראה כיצד בתוך המאמרים הללו טמונים העומקים הכי גדולים בחסידות. הוא גם התוועד הרבה מאוד עם התלמידים בשנים אלו.

"אולי זה קשור גם לעובדה טכנית כביכול – לפני ג' תמוז הוא היה טרוד ראשו ורובו בשיחות ובמאמרים, ב'חזרה' ובכתיבה והכנת המאמרים להגהת הרבי. הוא כנראה היה פחות 'פנוי' לתת מזמנו לתלמידים".

לב ומוח מאוחדים

בהקשר לנושא זה, אני שואל את הרב קירשנבאום: אני שומע אודות קירבה גדולה שלו כלפי התלמידים, וגם בימים האחרונים שמעתי כמה סיפורים אודות יחסו המיוחד ואפילו אישי שנתן לבחורים. איך זה מתאים עם הטיפוס שהיה אולי ניתן לייחס לאדם כמו ר' יואל, איש שכלתן בכל מהותו, שתמיד היה ענייני וכמעט לא הביע רגשות?

אבל איש שיחנו שולל את ההנחה הזו בתכלית.

"נכון הוא ששיגו ושיחו היה ענייני לגמרי, והוא היה בעל מוחין מופלא ונדיר, וכפי שדובר לעיל. אבל הוא היה גם בעל רגש עצום.

"כדי להבין זאת טוב יותר, אולי כדאי להשתמש במונח מתורת החסידות: מבואר במאמרים, שישנם שני סוגי מוחין ומידות – 'פנימיות המוח והלב' ו'חיצוניות המוח והלב'. "המושג חיצוניות המוח והלב מוכר יותר: הלב זה המציאות של האדם, הרגשות שלו, הטבע שלו, האינטרסים האישיים שלו; ואילו המוח הוא החלק באדם שבאמצעותו הוא יכול להבין ולהשיג דברים שמחוץ לו, את האמת שממעל אליו.

"אך גם כאשר הוא משיג אמת שלמעלה ממנו, מציאותו אינה הופכת באופן מיידי להיות בהתאם לאמת המושגת בשכלו. השכל הוא מציאות לעצמו, והאדם, הלב, הרגש, הוא מציאות בפני עצמה. ורק על ידי גיעה גדולה

א חסיד'ישע פארבריינגען עם ר' יואל כהן

דבריהם הם זכרונם

בשני' להיות עניו, לא צריך לשקר. ובשני' ללמד זכות, לא צריך למרוח > אפשר לשאוף לתיקון נקודתי ושינויים קטנים, אבל החסידות לא מסתפקת בכך והולכת על כל הקופה > אם נוגעים בשורשי הדברים, המבט כולו משתנה: מי אני, מה זה צדיק, ומה הקדוש ברוך הוא רוצה ממני? << התוועדות מיוחדת, אחת מני אלפי רבבות, עם ה'חזור' הגה"ח ר' יואל כהן, המעניקה טעימה מרוממת

איך שאתה מבין מושגים רוחניים. אם כך, אתה בעצם מדבר על עצמך... יש החושבים בטעות שרבי לוי יצחק מברדיטשוב אכן היה אדם גדול, אבל הוא אמר מפעם לפעם כל מיני אמרות יפות... הוא כל כך רצה ללמד זכות על עם ישראל, אז לפעמים הוא אמר דברים כאלה שאין להם קשר אמיתי למציאות.

זה כמובן טיפשי מאוד לחשוב כך. שמעתי פעם על 'גדול' פלוני, שהיה תמיד מלמד זכות על ישראל. לדוגמה, כשראה מכונית נוסעת לשבת, היה דן לכף זכות ואומר: "בוודאי זה חולה, בוודאי זו יולדת". הוא בעצמו ידע שזה לא חולה ולא יולדת. רק מה? צריך ללמד זכות! אז איך עושים זאת? מספרים לקב"ה דברים של שקר, סיפורים שלא היו ולא נבראו. זה לא נקרא "לימוד זכות". זה נקרא דברי שקר או במקרה הפחות גרוע - דברי שטות.

ובהתאם לזה תופסים גם את מעלת הצדיק וכן גם את גדולת הקב"ה. הברדיצ'ובר אמר מה שאמר, כי האמת היא כזו. רק מה? אנחנו רואים את החיצוניות של כל דבר ואילו הוא ראה את הפנימיות של כל דבר. ככל שיהודי יותר נעלה ויותר מזוכך, כך הוא מסוגל לראות את האמת הפנימית של כל אדם ושל כל מצב. אתן לכם דוגמה:

בתניא (פרק ל) מסביר אדמו"ר הזקן את מאמר המשנה (אבות ד, י) "והווי שפל רוח בפני כל האדם": "והווי - באמת לאמיתו; בפני כל אדם - ממש, אפילו בפני קל שבקלים".

ובכן, יהודי שמגיע למשנה הזאת והוא איננו לומד תניא, מה הוא חושב? שזה מה שהמשנה מצווה עליו וממילא עליו לציית ולהרגיל את עצמו לחשוב כך ואף להגיד כך, אף על פי שהאמת היא אחרת לגמרי. היהודי הזה חושב בליבו: אני הרי למדן עצום וההוא עם הארץ גמור. אני ירא שמים גדול וההוא קל שבקלים. רק מה? באופן מעשי עליי להתנהג בשפלות גם כלפיו. לכן אף שאני אדם גדול וחשוב, עליי להקדים שלום לכל אדם. או איך מספרים על 'גדולים' מהסוג הזה? שבערב יום הכיפורים היו מבקשים סליחה מכל אחד, כולל מילדים קטנים. הוא יודע שאף פעם הוא לא פגע בילד הזה, הוא אפילו לא מכיר את הילד הזה, ובכל זאת הוא מבקש ממנו סליחה.

למה? כי כך הוא מפרש את ציווי המשנה. להתכווץ ולהרכין ראש. ואם הוא עוד יותר 'גדול', אז הוא לא רק מתנהג כך במעשה בפועל, אלא גם מנסה לשכנע את עצמו בזה: אני יותר שפל, אני יותר שפל... בתוך ליבו פנימה הוא יודע שזה שקר, שזה לא נכון, אבל הוא משכנע את עצמו בשקר הזה.

בא אדמו"ר הזקן ומסביר לנו: "והווי - באמת לאמיתו". ראשית, הוא מסביר, הדבר הוא דבר אמיתי. לא שצריך לחשוב כך. אלא צריך לדעת ולהבין זאת, מפני שאכן זו האמת. ואם זה לא אמיתי, זה לא נקרא "שפל רוח". זה לעשות שטיק. הצגה. לעשות שטיק זה לאו דווקא במעשה,

מספרים שכאשר הומצאה הרכבת, פרסמו בעיירה מודעות שבהן הוזמנו התושבים לבוא ביום מסוים ובשעה מסוימת לראות - לראשונה בחייהם - רכבת שנוסעת בכוח הקיטור ובלי סוסים...

התאספו כל האיכרים ואמרו איש לרעהו: "קרונות שנוסעים בלי סוס? ! לא יכול להיות! מישוהו מרמה אותנו".

כשהרכבת הגיעה לתחנה הם החלו מחפשים את הסוס. חיפשו ולא מצאו. אמר אחד האיכרים לחבריו: "הם כנראה החביאו את הסוס". בינתיים הרכבת עזבה את התחנה והאיכרים החליטו לבוא גם למחרת היום, בשעת הגעת הרכבת, ולחדש את חיפושיהם אחרי הסוס. באו וחיפשו, וכמובן שוב הם לא מצאו סוס. לבסוף סיכמו ביניהם האיכרים כך: "סוס גדול אכן לא היה, אבל סוס קטן לבטח הסתתר לו היכן שהוא". 'איכר' אינו מסוגל להפשיט את המחשבה שלו ולהתנתק לגמרי מעניין של 'סוס'. המקסימום שהוא מסוגל זה להחליף את הסוס הגדול ב... סוס קטן.

הסיפור הזה הוא אמנם מילתא דבדיחותא, אבל הרעיון מאחוריו אמיתי. כשאנשים מן השורה מתחילים לחשוב ולדבר על צדיקים, הם אומרים בליבם: "ברור שהצדיק הוא לא איש כערכנו. אצלו הכל זה 'בדקת'". אבל כשהם אומרים "בדקת", למה בעצם הם מתכוונים? - ל...סוס קטן. כי בעיניים שלהם, לגמרי בלי סוס - לא יכול להיות!

לעומת זאת כאשר לומדים חסידות, החסידות מרוממת ומשנה את כל המבט. היא משנה אותו בקשר לקב"ה וגם בקשר לצדיקים.

מספרים על אחד מתלמידי המגיד, שפעם אחת אמר על עצמו: "אין לי גוף", דהיינו שהוא לגמרי רוחני. אחד מילדיו של אותו צדיק מישש את ידו ואמר, "אבא, אבל אני ממשש גוף!". ענה לו אביו: "אתה ממשש עם גוף, לכן אתה מרגיש גוף". כאשר 'ממששים' דברים עם חושים גופניים, מגושמים, מרגישים ורואים 'גוף'.

אנשים בלי 'עבודה', בלי חסידות, בלי רבי, תופסים דברים באופן מאוד גשמי ולפעמים אפילו באופן מגושם וגס.

תשאל סתם אדם מן היישוב על הבעש"ט - מה אתה חושב עליו, על הקדושה שלו, על המדרגה הרוחנית שלו. הוא יגיד לך, "כן, בוודאי, אין לנו שום השגה וערך בבעש"ט". אבל אחרי כל ההפשטה הוא בכל זאת מעריך את הבעש"ט על פי עולם המושגים שלו. לפי ההבנה שלו.

המשפיע ר' שלמה חיים קסלמן ע"ה היה מספר, שאצל הרבי הקודם, בתקופה הסמוכה להסתלקות אביו הרבי הרש"ב, היה מישוהו שהחל - בנוכחות הרבי הקודם - ליבר בשבחו ובמעלותיו של הרבי הרש"ב. זה בכלל חוצפה (לדבר בנוכחותו של הרבי), אבל הוא דיבר. כשלבן אדם אין שכל, אז אין...

הרבי הקודם שמע את מה שהיה לאותו אדם לומר, ולאחר מכן הגיב: "אתה לא מדבר על האבא, אתה מצייר את עצמך - בציר מלא". במילים אחרות: אתה תופס את האבא בכלים המוגבלים והמגושמים שלך, לפי

ר' יואל בהתוועדות באחד מביקוריו בארץ

מאוד. יש בעיה במידה הזו, וכעת מתמקדים באותה מידה ובאותה בעיה ועובדים להקנה. ואז עוברים לעוד בעיה נקודתית ולעוד אחת וכו'.

חסידות לעומת זאת נוגעת בדברים מהשורש. הרבי ציטט אין ספור פעמים את מאמר הגמרא (בסוף מסכת קידושין) "אני לא נבראתי אלא לשמש את קוני". יש עוד גרסה, פחות 'מחמירה', "אני נבראתי לשמש את קוני". אבל הרבי על פי רוב ציטט את הגרסה הנ"ל, "אני לא נבראתי, אלא לשמש את קוני".

יהודי יכול להסתכל על עצמו ועל העולם בשני אופנים:

אופן אחד הוא – אני קיים. יש לי ראש ויש לי עיניים ויש לי פה ויש לי ידיים וכו'. ואז ישנו ציווי של הקב"ה שעל היד ועל הראש שלי עליי להניח תפילין. ממילא אני רותם את ידי ואת ראשי להנחת תפילין.

אופן שני הוא – ישנו הקב"ה והוא ציווה עלינו בתורתו תרי"ג מצוות. אחת המצוות היא הנחת תפילין. איך המצווה הזו תבצע? ובכן, צריך שתהיה בהמה שמהעור שלה יעבדו קלף. וצריך שיהיו צמחים כדי שמהם יעשו דיו. וצריך אותי עם הראש והיד שלי, כדי להניח עליהם את התפילין ולקיים את מצוות ה'.

מה ההבדל בין שתי הגישות?

לפי הגישה הראשונה – אני כאדם, קיים. זוהי הנחת היסוד. אלא מה? יש הקב"ה ויש תורה ומצוות, ומכיוון שאני הנני יהודי מאמין, יהודי דתי, אזי אני משעבד את עצמי לקב"ה ולמצוותיו. אבל האם התורה והמצוות שאני מקיים הן העניין שלי? האם הן חלק מהמציאות שלי ומהמהות שלי? לא דווקא. הן רצון ה' ואני – מי שאני – מכפיף את עצמי אליו.

דרך המוסר קלה יותר ליישום, כי אומרים לך: אתה קיים. אתה מציאות. והדרך שלך באופן כללי ובסך הכול היא בסדר. רק מה? יש איזו מידה שעליך לתקן. גאוה. תאוה. כעס. זו בהחלט עבודה, עבודה גדולה אפילו, אבל העבודה הזו לא נוגעת לעצם מהותך. היא מטפלת בביטויים החיצוניים שלך.

חסידות אומרת לך: אתה צריך לשנות את כל המהות שלך. לשנות את כל המבט שלך על העולם ועל עצמך. וזו כבר עבודה קשה הרבה יותר. ■

אלא גם במחשבה.

לעומת זאת כשיהודי לומד תניא, הוא מתבונן בזה ומתעמק בזה, אזי הוא מבין שזו היא האמת.

יש פתגם כזה ש'העולם' אומר: "צדיק שיודע שהוא צדיק, גרוע יותר מרשע שיודע שהוא רשע". לפי זה יוצא, שעל ידי מה האדם מביא את עצמו לענווה? על ידי זה שהוא אינו יודע את האמת, או חמור מכך, על ידי שהוא מטעה את עצמו. איזו מין ענווה היא זו? זו לא ענווה, זה שקר! הוא פשוט משקר את עצמו!

בגמרא (סוטה מט,ב) כתוב: "תנו רבנן... משמת רבי בטלה ענווה. אמר ליה רבי יוסף לתנא: לא תתני ענווה דאיכא אנא". כלומר, רבי יוסף העיד על עצמו שהוא עניו וממילא אי אפשר לכתוב "בטלה ענווה".

אם מפרשים ענווה כפירוש 'העולם' הנ"ל, אזי רבי יוסף לא היה עניו! כי לפי 'העולם' להיות עניו היינו או שהוא יודע את מעלותיו אבל לא אומר זאת ומשתדל גם לא לחשוב זאת, או שמלכתחילה הוא לא מכיר במעלות עצמו. אבל אם רבי יוסף גם ידע שהוא עניו וגם אמר זאת בפה מלא, איזו מין ענווה היא זו?

אלא הפירוש של ענווה אמיתית הוא שהאדם כן יודע את האמת. הוא כן מכיר במעלותיו. ואף על פי כן הוא עניו מפני שהוא גם יודע שהכוחות הללו שיש לו הם אינם שלו, אלא מתנה שקיבל מהקב"ה.

חסידות משנה לנו את המבט. היא משנה את מהות האדם וממילא היא משפיעה על כל הגישה שלו לקב"ה, לתורה, למצוות, לצדיקים, לעצמו ולכל המציאות כולה.

יהודי לומד מוסר. והוא לומד ברצינות. מה דורשת ממנו תורת המוסר? לתקן את המידות שלו. מה הפירוש תיקון המידות? הוא בעל גאוה ודורשים ממנו לבטל או להקטין את הגאוה. הוא בעל תאוה ודורשים ממנו לרסן את התאוה שלו. לשנות מידה, אפילו במעט, זו עבודה גדולה. אני לא מדבר על לעשות שטיקים. זה גם "עבודה", לבקש סליחה מכל אחד... אבל זו עבודה של שקר. לא עבודה אמיתית. אני כן מדבר על עבודה אמיתית של תיקון המידות.

מה אם כן הבעיה בזה? הבעיה היא שזה עניין נקודתי מצומצם ומוגבל

נשמרתא דאורייתא

ביאורים מתורת חב"ד לדרך היומית

סוכה יא – כד

כך בחינת המשכה מלמעלה, בסוכות שהם בחינת עניי כבוד שהקיפום.

וזהו ביאור מחלוקת ר"י ור"ל, דרבי יוחנן איירי בעניי הכבוד שהם נמשכים מלמעלה למטה, אמנם ריש לקיש איירי בעניי הקטורת שהוא העלאה מלמטה למעלה כנ"ל.

(ע"פ מאמרי אדה"ז תקע"ח ע' טו. אור התורה בראשית ח"ג ע' תרנב)

אור המקיף שומר על הפנימי

בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר (סוכה יב, א)

הנה אור המקיף נקרא שומר בבחינת אור פנימי הבא בהתגלות, וטעם הדבר הוא, דהנה עניין השמירה בגשמיות עיקרה הוא כדי שיהא לדבר הנשמר קיום נצחי בלי ישונה טוב טעמו לעולם מכמו שהי' מתחילתה, כמו קליפת הפרי שהוא שומר לפרי בב' דברים, הא' שלא תתקלקל הפרי ותשתנה מצד עצמה כשתעמוד זמן רב ויפוג טעמו הראשון, והב' שלא תתקלקל מדברים זרים המפסידים ועושים בה שינוי לגרועותא.

וב' שמירות הללו מצינו גם באור השכל הנמשך בבחינת אור פנימי בבחינת השגה וטעם, שנמשל לגידול הפרי בטוב טעמה כנ"ל, ואור שכל הזה צריך שמירה שלא ישונה טוב טעמו לעולם, הן מצד עצמו שלא יפוג טוב טעמו הראשון עד שיאבד החיות וטעם שכלי שהיה בשעה ראשונה, והן מצד דברים זרים, שלא יפסידו אורו, כמו הקושיות והבלבולים שיבלבלו אותו עד שיכול להיות שיחזור בו לגמרי מסברתו וטעמו שהוליד בשכלו, כי מחמת הקושיות ובלבולים או מחמת טרדת עניינים הזרים שנטרד בהן לא יוכל להאיר סברתו להסבירה בפנים מסבירות בטוב טעם. והשומר לאור שכל זה שיהא לו קיום נצחי הוא בחינת אור המקיף של השכל הזה, דהיינו בחינת נקודת ותמצית השכל אשר אינו מאיר בגילוי גם בהשגה, ועל כן לא יוכל להביאו בדבור או להתפעל מחמתו, וכל זמן שבחינת אור מקיף זה שוכן בהעלם וחופף ומרחף על התגלות השכל והסברא אזי ודאי יהיה קיום נצחי לאור שכל וסברא זאת בלי תשונה ותפוג טוב טעמה הראשון. והנמשל מכל זה יובן למשכיל למעלה ג"כ בבחינת אור מקיף שהוא בחינת אור השוכן בהעלם בסך ונקרא צלא דמהימנותא וכמו שכתוב ה' צלך על יד ימינך ואמר בזהוהו שהוא עננא דאהרן דאזיל עם כולהו יומין, פירוש, שהוא בחינת אור החסד המקיף ונקרא עננא דאהרן, כי כל אור מקיף שוכן בהעלם כמו בענן וסך וכיוצא, ואור חסד זה אינו מתעבה לעולם, דהיינו שלא יוחשך אורו גם בירידתו למטה מטה מאד ומאיר בתקפו למטה כמו למעלה ולא יחשיכו אורו כל מיני מסכים והעלמות כו' והיינו מטעם הנ"ל בבחינת אור מקיף דשכל שנקרא שומר לשמור האור פנימי שלא ישונה ולא יחשך אורו מכל מיני העלמות כמו הקושיות והטרדות וכיוצא, שזהו כמשל הירידה למטה מטה מפני שגם שם יאיר אור המקיף וישמרנו.

וזהו בחינת אור מקיף דסך הסוכה, שהוא בחינת שומר לשמור כל בחינת אור פנימי הבא בגילוי אורות וכלים בסדר ההשתלשלות שלא יחשך אורם גם בירידתם למטה מטה, ולא כמו אברהם שיצא ממנו קליפת ישמעאל מותרי החסד כו', וכן יצחק יצא ממנו קליפת עשו מותרי הגבורות כו', אך מצד בחינת אור מקיף דסך הרי כתיב ה' צלך על יד ימינך, פירוש לשמור כל בחינת קו הימין דחסד שלא יומשך לחיצונים.

ובכל זה יובן הטעם למצות הסך דסוכה בפסולת גורן ויקב דוקא, כי הנה פסולת גורן ויקב הוא כמו המזין והתבן, שאינו מגוף

אור המקיף של הסוכה – מלמעלה מהשתלשלות

כל שהוא מקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ אין מסכבין

בו (סוכה יא, א)

והעניין הוא כי כללות עניין ההמשכה דסוכות הוא רק להמשיך מבחינת אין האמיתי דעצמות אור א"ס, ובסך הסוכה נמשך אור זה בהעלם בבחינת מקיף, וכמו שכתוב בזהוהו דהסך נקרא "צלא דמהימנותא", דהיינו בחינת מקיפים שנקראים צל, וכמ"ש ה' צלך על יד ימינך.

וביאור עניין המקיפים דסך הנה יובן על דרך משל אור השכל הנשפע לזולתו או שמתפשט למדות שכלב להתפעל באהבה מחמת ההתבוננות, הנה ודאי לא כל עיקר השכל כמו שהוא לאמיתתו בעצמותו נשפע בדבור לזולתו, כי גם בהשגת שכל זה כמו שמינוגו במוחו לא נמשך כולו בהשגה רק בחינת מודריגה החיצונית שבו, אבל נקודת עומקו ותמציתו הפנימית – גם בהשגה לא יושג, אלא נשאר הדבר על ההשגה בבחינת מקיף כדבר המובדל ומרומם למעלה הימנו, אך מכל מקום עומד בסמוך על ראשו כעניין ורוח אלקים מרחפת על פני המים – נוגע ואינו נוגע, והוא הנק' בחינת אור מקיף ששוכן על המוח בהעלם בלתי גילוי, והוא הנקרא גם כן צל או צלם או מזל כידוע.

ולכן צריך להיות מדבר שאינו מקבל טומאה, דהנה דבר המקבל טומאה היינו מפני ששרשו מבחינת אור פנימי הבא בהשתלשלות ועל כן יוכלו החיצונים גם כן לקבל יניקה, ועל כן מקבל טומאה, וכמו האוכל והמשקה והפרי והחטה וכיוצא. וכל דבר שאינו מקבל טומאה כמו דבר שאינו מאכל כמו המזין והתבן, היינו מטעם שהמזין והתבן אינו מגוף החיטה והשיבולת, רק הוא שומר לחטה בלבד, שרשו הוא מבחינת המקיף שלמעלה מהשתלשלות בבחינת אור פנימי, שאין מזה יניקה לחיצונים, על כן אינו מקבל טומאה, ולכן הסך שהוא בבחינת מקיף, צריך להיות מדבר שאינו מקבל טומאה דוקא.

(ע"פ מאמרי אדה"ז תקס"ח ע' תמח-תנ)

עניי הכבוד מעניי הקטורת

בסוכות הושבתי את בני ישראל עניי כבוד היו דברי ר'

אליעזר ר"ע אומר סוכות ממש (סוכה יא, ב)

רבי יוחנן לא יליף מעניי כבוד מפרש בירושלמי... רבי יוחנן אמר עניינים למעלה היו כלומר מן השמים הן באין ואין זה גידולו מן הארץ... ור"ל אמר למטה היו... שנאמר מעלה נשיאים מקצה הארץ (תוד"ה בפסולת יב, א)

ידוע שהסך נמשך מעבודת הקטורת של הכהן גדול ביום הכיפורים.

כי הנה הקטרת היה מ"א סממנים שהם כנגד י"א ארורים שמהם חיות כל הקליפות. עשר מובלעים בתוך הקליפות, והאחת היא בבחינת מקיף. וכהן גדול שהיה נכנס לפני ולפנים בבגדי לבן, ה' מעלה מהם עשן מבחינת יסוד המים שבהם, שהוא בחינת הלחלוחית שבהם דהיינו בחינת החיות מעולם התורה שבהם, שזה עלה בבחינת עשן, כי העשן בא מריבוי הלחלוחית.

ועל עשן זה הנקרא ענן, הוא שנאמר כי בענן אראה כו', שבעשן זה שורה ומתגלה אלקותו יתברך, ועל ידי זה היה מחילה וסליחה לכפר על כל העונות על ידי שגלוק החיות מהקליפות. וכל זה הוא בחינת העלאה מלמעלה, ומזה נעשה אחר

החטה והשבולת אלא הוא רק הוא שומר לחטה בלבד מתחילת צמיחתה שלא תופסד צורתה וטעמה משינוי עתים דקור וחום או גשמים ושרב כנ"ל, שהוא בחינת המקיף הנקרא שומר שלא ישונה האור פנימי ועל כן סכך הסוכה צריך להיות בפסולת גורן ויקב כמון ותבן ולא מגוף החטה והפרי וד"ל.

(ע"פ מאמרי אדה"ז תקס"ח ע' תח-תנ)

הפיכת ההשפעה מהשורש

למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר לומר לך מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום אף תפלתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת רחמנות (סוכה יד, א)

דהנה כל התהוות שבעולם הכל נעשה ע"י חכמה, כמו שכתוב כולם בחכמה עשית. ועניינו ראות שהחכמה מקשרת יחד ומתווכת שלום אפילו בין ב' דברים הפכים כמו היסודות, שאילו לא היה החכמה שביניהם לא היו יכולים אש ומים לדור יחד, ואף על פי כן אנו רואים שהם מורכבים יחד. והסיבה לזה היא מפני שהחכמה ביניהם, והיא "כח-מה" - בחינת ביטול. וכל אחד רואה בחינת האין שבחכמה, ועל כן אינו מתגבר על חברו, כי הוא ראה שהאין הוא חיותו.

וכל ההשתנות שבעולם הוא על ידי חכמה, דהיינו האין. וכמו על דרך משל ביצה אינה יכולה להיות אפרוח עד שיפסיד הביצה מכל וכל, ויכנסו ברגע אחד בשער האין, ורק אחר כך יכול להיות ההשתנות מביצה לאפרוח. ועל שם כך נקרא חכמה "כח מ"ה, שהוא האין, והוא ההיולי של כל העולם, והוא הפושטת צורה ולובשת. על כן בה נעשה ההשתנות.

וכשהצדיק רוצה להתפלל ולהמשיך שפע, כל עצמו מתלבש ביראה, דהיינו חכמה, ראשית חכמה יראת ה', דהיינו שמעלה על לבו וזוכר לפני מי הוא עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, ונופל עליו יראה גדולה אימה ובושה. וזהו השראת השכינה, דהיינו יראה פנימיות חכמה, בגין דאיהו רב ושליט, ונופל עליו כל כך יראה, עד שיהיה בטל ממצאו נגד המלך, ונכנס לשער "אין" שהוא חכמה, וזהו בראשית, "ירא ברשותי", והכל אחד. וכיון שנכנס אל ה"אין" כנוכח, אזי מקשר את עצמו לחכמה עילאה בזה, כיון שהוא עצמו אין, ומעלה על ליבו שאלמלא כח השי"ת שבו אז היה אפס מוחלט, אם כן הכל כח השי"ת.

(על פי אור תורה להמגיד ממעורטש, סימן קסד. תכד)

אור הכוכבים

שאין הכוכבים נראין מתוכה כשרה אין כוכבי חמה נראין מתוכה בית שמאי פוסלין ובית הלל מבשרין (סוכה כב, ב) יושלמי הלא אמרת לריבין הכוכבים נראין מתוכה . . . פי' לריבין לכתחלה כדקמני כדמיתא כ"ה מכשירין דיעבד אכל לכתחלה לריבין שיהו נראין מתוכה (רא"פ)

הסוכה היא אור המקיף. ובפרטיות - יש בזה שתי מדריגות המקיף דסכך הסוכה עצמו, והמקיף דבחינת כוכבים שנראים מתוכה, דהנה חג הסוכות הוא שבעת ימים, דמספר שבעה בכללות הוא שייך לסדר ההשתלשלות. אמנם הכוכבים הם ברקיע השמימי (כמבואר ברמב"ם הל' יסוה"ת רפ"ג), דמספר שמונה הוא למעלה מהשתלשלות, ואם כן הוא דרגא שלמעלה מהסכך עצמו.

ומכל מקום המשכת המקיף דבחינת כוכבים הוא נמשך על ידי הסכך, וזהו דיוק הלשון "כוכבים נראין מתוכה" (ולא "בה" וכיו"ב), דהיינו על-דרך מבין דבר מתוך דבר, שמתוך דבר באים להבנת דבר עמוק יותר, וכך גם המשכת המקיף דכוכבים הוא על-ידי מצות הסוכה.

[ובזה יומתק גם לשון הרמב"ם "כדי שיראו ממנו הכוכבים כו" - דלכאורה "כוכבים נראין" הוא רק סימן ושיעור בעובי הסכך, ומהו "כדי" - כי מה שהסיכוך צריך להיות קל, היינו כדי להמשיך על ידו המקיף דכוכבים, "שיראו ממנו הכוכבים"].

והמשכת שתי בחינות אלו הוא ע"י קיום מצות ישיבה בסוכה, וע"י הברכה: ע"י המצוה נמשך המקיף דסכך, וע"י הברכה - המקיף דבחינת

כוכבים. והמשכת בחינה זו היא רק בבחינת מקיף. וכמבואר בתורה אור לאדה"ז (נב, סע"ב), שע"י המצוה עצמה נמשך האור פנימי, וע"י הברכה של המצוה נמשך בחינת המקיף. ומכיון שבסוכה, גם ע"י המצוה נמשך בחינת אור מקיף, צ"ל שע"י הברכה נמשך מקיף נעלה יותר.

(אור"ת דברים ע' א'תשכד ואילך. לקוטי שיחות ח"ט ע' 231)

ושצלחה מרובה מחמתה כשרה (סוכה כב, א)

עניין הצל הוא עד"מ כמו צלו של אדם שכל תמונתו נראה בצלו אלא שמראה הצל הוא בחינת חשך, וכך גם הסוכה נקראת על שם הצל, ורק אם צלחה מרובה מחמתה אזי כשרה, משום שהסוכה ממשיכה אור נעלה ביותר שאינו בגדר גילוי, אלא הוא בחינת ישת חושך סתור.

ולבאר עניין בחינת המשכה זו יובן על פי דוגמא מהשפעת הרב לתלמיד, דכאשר כלי הקבלה של התלמיד הינם טובים והרב הוא בר פועל, הרי התלמיד מקבל את השכל בפנימיות, אמנם שאר השכל נשאר בבחינת העלם, וצריך להיות ריבוי זמן עד שהתלמיד יבוא להבנת עומק השכל, וכמאמר עד ארבעין שנים לא קאי איניש אדעתיה דרביה.

ובאמת הרי כשהרב מלמד את תלמידו הרי הוא מוסר לו גם את עומק השכל, והראי' לזה, מזה שלאחרי משך זמן יהיה קאי אדעתיה דרביה, בלי שיצטרך לשמוע עוד פעם את השכל מהרב, והיינו משום שהרב כבר מסר לו גם את עומק השכל, אלא שבתחילה היתה ההשפעה בהעלם, כיון שכלי שכלו של התלמיד קטנים עדיין, שלכן יכול לקבל רק את חיצוניות השכל, ואינו יכול לקבל את עומק השכל, אבל כיון שבאמת יש בזה גם עומק השכל, לכן הנה בריבוי הזמן, כאשר יעסוק במושכלות ויתגדלו כלי מוחו וכלי שכלו, אזי יתגלה אצלו גם עומק השכל.

ונמצא אם כן, שעומק השכל הוא בחינת העלם שיבוא אחר כך ליד גילוי, ואף שעד שיבוא בגילוי צריך להיות ריבוי זמן ביותר, ארבעין שנים, מכל מקום, הרי סוף כל סוף הרי זהו העלם השייך אל הגילוי. והוא עניין "מקיף הקרוב".

אמנם ישנו גם עומק ועצם השכל של הרב, שלא יבוא לעולם ליד גילוי, והיינו כאשר הרב הוא גדול ביותר ובמילא התלמיד הוא באין ערוך אליו, שאז לא יכול הרב לגלות לו את שכלו, לפי שמעלת שכל הרב על שכל התלמיד היא כמעלת הבלי גבול על הגבול, אשר הגבול אין לו מציאות שם, ובמילא לא יש שום מציאות להתלמיד שיוכל לקבל את השכל, ולזה צריך הרב לסלק את שכלו לגמרי, ועצם השכל שלא יבוא לעולם בגלוי להמקבל היא בחינת ההעלם שמצד עצמו.

ובעומק יותר - בחינת ההעלם שמצד עצמו הוא עצם המשפיע, דהנה, המשפיע עצמו הוא למעלה מעניין ההשפעה, שהרי מה שהוא משפיע לא זהו כל מהותו, ויש בו ריבוי ענינים שאינם שייכים לעניין השפעה זו. ועניין זה הוא למעלה יותר מעצם השכל, דעצם השכל, להיות שהוא למעלה מהמקבל, צריך המשפיע לצמצם ולסלק אותו, אבל עצם המשפיע שלמעלה מההשפעה וגילוי לגמרי, לא שייך בו עניין של צמצום כלל, וזהו בחינת העלם שמצד עצמו.

וענינו למעלה הוא בחינת סתימא דכל סתימין, והוא עניין ישת חושך סתור, ולהבדיל באדם למטה הוא בחינת עצם המשפיע, והיינו, שמצד זה שישנו למעלה בחינת סתימא דכל סתימין, יש בחינה זו גם למטה באדם, כמ"ש נעשה אדם בצלמו כדמותו. ובחינה זו היא בחינת מקיף הרחוק.

והנה סכך הסוכה ממשך בחינה זו. וזהו שהסוכה היא לצל יומם, דעניין הצל הוא המשכת בחינת סתימא דכל סתימין, שלכן צריך להיות עניין הצל דוקא, לפי שעל ידי גילויים אי אפשר להיות המשכת בחינת סתימא דכל סתימין, כי אם ע"י העלם דוקא.

וזהו סוכה שחמתה מרובה מצלתה פסולה, דעניין החמה הוא שמש הוי', וכמו שכתוב כי שמש ומגן הוי' אליכם, ולכן סוכה שחמתה מרובה מצלתה פסולה, אלא ההמשכה היא על ידי עניין הצל דוקא, שהוא העלם לגמרי, בחינת ישת חושך סתור.

(ע"פ לקוטי תורה שיר השירים יב, ב. תורת מנחם ח"י ע' 21 ואילך)

הרב קירשנבאום לשמאלו של ר' יואל בהופעתו האחרונה בארץ הקודש, בהתוועדות י"ט כסלו בבנייני האומה. הגר"מ ועכטר והגר"ח ש"ד ייטש לימניו.

"עוד מבלי להפריך את הטענות על כך שביט הכנסת אינו מלא ולא לומדים, הוא טען בלהט כך: תארו לעצמכם, שישנו יהודי בתל אביב שאינו נמנה על חסידי חב"ד (באותם ימים הייתה תל אביב מלאה חכמים וסופרים מכל החוגים והעדות), היודע שבליובאוויטש יש מנין המתחיל בשעה עשר בבוקר בשבת.

"מדוע? מה פשרה של הנהגה מזוהה זו? הוא שמע שיש את דרך העבודה של חסידות חב"ד הדורשת התבוננות המוח והתעוררות הלב בעבודת ה', ועל כן בבית הכנסת החב"די המנין הרשמי מתחיל בשעה עשר, כדי שיוכלו ללמוד בהרחבה חסידות לפני התפילה.

"פתאום יהודי כזה ישמע שהנהוג הזה נפסק. הוא לא ידע את הרקע, הוא לא יודע שיש חסידים המשכימים ולומדים בבייתם. הוא יחשוב שהסדר הזה של התבוננות בענייני אלוהות לפני התפילה לצורך התעוררות הלב לעבודת ה' בשעת התפילה – נפסק חלילה ונעלם מן העולם. הרי עצם מחשבה ותוכנה זו במוחו, הרי היא העלם והסתור נורא על אלוהות!

"זו התחושה בימים האחרונים. ר' יואל היה חסיד מזן אחר לחלוטין. הוא ייצג והמחיש בכל מהותו את אותו עולם נעלה של חסידי חב"ד האמיתיים; הוא היה יהודי שהחסידות והרבי האירו בפנימיותו. הסתלקותו היא אובדן נורא. נדבך נוסף בהעלם והסתור של עקבתא דעקבתא דמשיחא.

"לא נותר לנו אלא לדבוק באמונה פשוטה בדברי הרבי שלאחר עבודתו של ישראל במשך כל הדורות העולם בפנימיותו כבר מוכשר לקראת הגאולה, ועוד מעשה אחד של הפצת תורה ועוד מעשה אחד של קיום מצווה – והנה יוכרע הכף ומשיח בא יבוא." ■

בכל מקום ובכל החוגים. ברור שאין להשוות חסידים של היום לחסידי חב"ד בדורות הקודמים, שהיו 'אריות' של ממש בעבודת ה' במוח ובלב. אבל דמותו של ר' יואל שונה לחלוטין וכמוה כשאובה מדורות קודמים. בהרבה מאוד מובנים הוא היה כעין בבואה של חסיד קמאי, קדמון. לא בכדי אמרו עליו גדולים וטובים, כי גם אילו חי היה בדורות קודמים, היה הוא מיוחד במינו, ובדברים מסוימים אף אין שני לו."

על קצה לשונו של הרב קירשנבאום מופיע "סיפור שר' יואל אהב מאוד."

"מדובר על התקופה ששהה בתל אביב, בה גדל בימי ילדותו ונעוריו. כידוע, בבתי כנסת של אנשי חסידי חב"ד נהוג להתחיל את המנין שחרית בבוקר השבת בשעה עשר. כך היה נהוג בבית הכנסת של אדמו"ר הרי"צ נ"ע, וטעמו של דבר הוא כדי לאפשר לחסידים ללמוד חסידות כרבעי לפני התפילה, לחשוב ולהתבונן בדברים, וכך לגשת לתפילה בצורה אחרת לגמרי כנדרש על פי דרך חב"ד.

"המציאות הייתה, שלא תמיד בית הכנסת בתל אביב היה מלא בלומדים בשעה שמונה וחצי של בוקר יום השבת. חשוב לציין, שבאותה תקופה בתל אביב גרו כמה מה'תלמידים', תלמידי הישיבה בליובאוויטש והם היו אנשים שבוודאי לא ישנו בשעה שמונה בבוקר של שבת, וככל הנראה חלקם הגדול היה לומד חסידות בבייתם, לברם או עם חברותא. אך למעשה, בית הכנסת לא היה מלא בזמן המוקצב ללימוד חסידות.

"יום אחד, העלה מאן דהו את הרעיון להחזיר את התפילה לשעה שמונה וחצי, היות ובלאו הכי הציבור כציבור לא מנצל את הזמן כנדרש. "כאשר הגיעו הדברים לידיעת החסיד הנודע ר' נחום גולדשמיד ע"ה, הוא לא ידע את נפשו. כמה ימים הוא היה נסער ולא רגוע מעצם העלאת רעיון כזה.

בהתפעלות עצומה, עם המון המון רגש, אבל הרגש כולו היה נתון בעניין. לא 'הרגשת עצמו' אלא הרגשת העניין ודבקות בו.

"בהקשר זה אני נזכר בסיפור שר' יואל היה מספר על ר' חיים בער וילנסקי, אחד החסידים הגדולים שנודע כ'משכיל' ומעמיק נפלא בתורת החסידות בתקופת אדמו"ר מהר"ש נ"ע. מסופר עליו שהוא היה יכול לשבת שעות בגינה ולחשוב עניין בחסידות.

"וסיפר ר' יואל, שבהזדמנות מסוימת הרבי הרי"צ נ"ע אמר עליו: עד שהעניין תופס אותו אכן יכולה להתמוסס (כלומר, הוא מעמיק ומתבונן עוד ועוד ואורך זמן עד שהוא מתאחד ונתפס לעניין המושג); אבל כאשר העניין תופס אותו – אכן אכן תימס. לאחר התעמקות נפשית כזו בעניין, השייכות והחיבור של האדם אליו עמוקים הרבה יותר.

"מוחין אמיתיים זה לא מחשב. זה לא מוח מנותק. זה נפשיות, ואדרבה, הנפשיות עמוקה לאין ערוך."

חבל על דאבדין

"אני חושב שזו גם הסיבה", מנמך הרב קירשנבאום את טון דיבורו, "שתלמידים רבים שהיו קרובים אליו מרגישים עתה כאב גדול מאוד. אחד מתלמידי הקרובים התבטא לפני בימים האחרונים שהוא מרגיש שלקחו משהו מהחיים שלו. אני באופן אישי מתחבר מאוד לתחושה הזו, וכמדומני יש כמה וכמה שחשים כך.

"לכמה וכמה מהתלמידים היה קשר נפשי עמוק עמו. הם חוו באמצעותו רבדים אחרים, עמוקים ונעלים מהמצוי, של רצינות ושל עומק. זו אבדה כואבת עמוק עמוק בנפש.

"אבל מלבד הצד האישי, יש כאן גם משהו עמוק וכללי הרבה יותר:

"אין זה סוד שיש ירידת הדורות. זה נכון